

Tom 13/2021, ss. 277-302  
ISSN 0860-5637  
e-ISSN 2657-7704  
DOI: 10.19251/rtnp/2021.13(12)  
www.rtnp.mazowiecka.edu.pl

**Anna Maria Stogowska**

## **Kolekcja Gustawa Zielińskiego (1809-1881) w zbiorach Biblioteki Towarzystwa Naukowego Płockiego**

### **Collection of Gustaw Zieliński (1809-1881) in repertory of Library of the Scientific Society of Płock**

*„Nie zginie praca dla dobra ludzkości,  
gdy płynie ze źródeł z najczystszej miłości”<sup>1</sup>  
“Work for humanity’s own good will not die  
if it flows from sources of the purest love”*

**Streszczenie:** Najcenniejszą kolekcją Biblioteki im. Zielińskich Towarzystwa Naukowego Płockiego jest Biblioteka Skępska Gustawa Zielińskiego. Przekazał ją do Płocka syn właściciela Józef Zieliński. Księgozbiór stał się bazą Biblioteki Towarzystwa Naukowego Płockiego i zgodnie z wolą darczyńcy przyjął nazwę Biblioteka im. Zielińskich Towarzystwa Naukowego Płockiego. Szczęśliwie zbiory przetrwały czasy I i II wojny światowej oraz najazd bolszewików na Płock w 1920 roku i do dziś służą społeczeństwu.

---

<sup>1</sup> Napis na tablicy poświęconej Gustawowi Zielińskiemu w kościele w Skępem, zaczerpnięty z poematu Zielińskiego „*Samobójca*”, *Gustaw Zieliński, Poezje*, Toruń 1901, s. 86.

Gustaw Zieliński (1809-1881) był potomkiem znanego na Mazowszu rodu Zielińskich. Ukończył Szkołę Wojewódzką Płocką, gdzie zapoznał się z działalnością społeczną Towarzystwa Naukowego. Jako student Uniwersytetu Warszawskiego uczestniczył w powstaniu listopadowym, został zesłany na Syberię z utratą praw obywatelskich. Tam rozwinął swój talent poetycki, pisząc poemat „Kirgiz”. Zyskał sławę i po ośmioletnim zesłaniu powrócił. Dzięki szczęśliwym okolicznościom otrzymał olbrzymi majątek - dobra skępskie, liczące 15 tys. ha. Po ich zagospodarowaniu stał się jednym z najbogatszych ziemian w guberni płockiej. Prowadził działalność społeczną w Towarzystwie Rolniczym, Towarzystwie Kredytowym Ziemskim. Pisał zarówno utwory poetyckie, np. poemat „Stepy”, jak i historyczne o ziemi dobrzyńskiej i o rodzie Świnków.

Stabilizacja życiowa pozwoliła na realizację jego planów. Zgromadził książnicę, w której znalazły się książki wskazujące na zainteresowania twórcze oraz książki cenne dla kultury polskiej m.in. pierwsze wydanie dzieła M. Kopernika, pierwsze wydania oficyn krakowskich, kroniki polskie. Zbiory szacowano na 20 tys. książek, map, archiwaliów. Dla swych zbiorów wybudował specjalny budynek, który gromadził pamiątki rodzinne. Po śmierci Gustawa bibliotekę otrzymał najstarszy syn Józef, który przekazał zbiory do Płocka.

**Słowa kluczowe:** Gustaw Zieliński (1809-1881), Biblioteka Skępska, Biblioteka im. Zielińskich Towarzystwa Naukowego Płockiego

**Summary:** The most valuable collection of Zieliński's Library of the Scientific Society of Płock is Gustaw Zieliński's Skępsk Library. It was given over to Płock by the owner's son Józef Zieliński. Book collection became the basis of Library of the Scientific Society of Płock and agreeably with the will of donor received name of Zieliński's Library of the Scientific Society of Płock. Fortunately the repertory survived times of I and II World War and the invasion of the Bolsheviks of Płock in 1920 and serves the community to this day.

Gustaw Zieliński was the descendant of known in Masovia Zieliński's house. He graduated from Provincial School in Płock where get familiar with the social activity of the Scientific Society. As a student of Warsaw University he took part in the November Uprising, he was exiled to Siberia with loss of civil rights. It is where he developed his poetic gift, when he wrote the poem "Kirgiz" He became known and after eight years of exile he came back. Due to fortunate circumstances he got an enormous fortune: skęp's goods that count 15 K ha. After developing the territory he became one of the richest landowners in Płock governorate. He led social activity in the Agricultural Society and Land Credit Society. He wrote poetry e.g

the poem “Stepy” as well as historical works about the Dobrzyń region and Świnka’s house.

Life’s stabilisation let him pursue his plans. He gathered a library with books needed for his creative interests and valuable books to Polish culture including the first edition of the work of M. Kopernik, the first publications of Cracow publishing houses, Polish chronicle. The collections were evaluated at 20,000 books, maps, archives. He built a special building for his collections to collect family souvenirs. After Gustaw’s death, the Library was given to the oldest son, Józef, who donated the collection to Płock.

**Keywords:** Gustaw Zieliński (1809-1881), Skępsk Library, Zielińscy’s Library of the Scientific Society of Płock

Rzadko się zdarza, aby XIX-wieczna prywatna kolekcja przetrwała w tak dobrym stanie trzy wojny, a nawet przyczyniła się do reaktywacji społecznej organizacji, jaką jest Towarzystwo Naukowe Płockie. Tak stało się z kolekcją Gustawa Zielińskiego, zwaną Biblioteką Skępską, którą po śmierci właściciela i twórcy przekazał dla Płocka jego syn, Józef Zieliński. Dziś księgozbiór Biblioteki Skępskiej, jak napisał prezes Towarzystwa Naukowego Płockiego Zbigniew Kruszewski, stanowi trzon starodruków kolekcji Biblioteki im. Zielińskich Towarzystwa Naukowego Płockiego<sup>2</sup>, co potwierdza katalog wystawy zorganizowanej na 200-lecie Towarzystwa<sup>3</sup>.

Kim był twórca Biblioteki Skępskiej? To człowiekiem o dość skomplikowanym i niebanalnym życiorysie<sup>4</sup>. Pochodził z patriotycznego rodu Zielińskich. Jego ojciec, Norbert, był pułkownikiem i walczył w powstaniu kościuszkowskim. Matka to córka generała Jana Zielińskiego, posła na Sejm Czteroletni. Zielińscy z Mazowsza, choć nie posiadali wielkich majątków, sprawowali wysokie urzędy. Byli senatorami, posłami, wysokiej rangi woj-

---

<sup>2</sup> Z. Kruszewski, *Towarzystwo Naukowe Płockie w odrodzonej Polsce*, Płock 2018, s. 41.

<sup>3</sup> *Dwieście artefaktów na dwusetlecie Towarzystwa Naukowego Płockiego – katalog wystawy*, opracował Arkadiusz Wagner, Płock 2020.

<sup>4</sup> S. Windakiewicz, *Romantyzm w Polsce*, Kraków 1937; P. Chmielowski, *Wstęp do poezji Gustawa Zielińskiego*, Toruń 1901.; J. Odrowąż-Pieniążek, *Gustaw Zieliński*, Warszawa 1957; *Gustaw Zieliński - życie i działalność* red. M. Krajewski, Rypin 1988; A. Stogowska, *Wpisany w epokę Gustaw Zieliński (1809-1881)*, Płock 1996, A. Stogowska, *Gustaw Zieliński (1809-1881), w: Ludzie TNP. Słownik biograficzny (1820-2020)*, red. M. Kamińska, Płock 2019 s. 220-226.

skowymi i duchownymi. Gustaw urodził się w Markowicach na Kujawach w 1809 roku. Skonfiskowanie rodzinnego majątku przez Prusaków zmusiło Zielińskich do wyjazdu do Chrostkowa koło Lipna. Gustaw ukończył Szkołę Wojewódzką w Płocku znaną ze swego nowatorskiego charakteru. Tu w 1820 roku rektor szkoły Kajetan Morykoni założył Towarzystwo Naukowe Płockie. Uczniowie uczestniczyli w działaniach społecznych - przekazywali książki do biblioteki publicznej i szkolnej TNP oraz sporządzali opisy swych miejscowości. Po ukończeniu szkoły Gustaw został studentem Wydziału Prawa Uniwersytetu Warszawskiego. Uczęszczał również na wykłady z literatury. Jego naukę przerwało powstanie listopadowe. Służył w korpusie artylerii. Brał udział w potyczkach pod Paprotnią i Królikarnią i w walkach o Warszawę 6-7 września 1831 roku. Po upadku powstania emigrował do Prus z armią gen. Rybińskiego. Jednak na prośbę ojca powrócił do Królestwa Polskiego i objął majątek Kierz pod Skępem подарowany przez stryja Józefa. Za pomoc partyzantom Zaliwskiego, którzy w 1833 roku przybyli na teren Królestwa Polskiego w wyprawie „Zemsta Ludu”, został aresztowany i osadzony w Ludwisarni Warszawskiej. Wyrokiem sądu wojskowego Gustawa Zielińskiego w 1834 roku pozbawiono wszelkich praw publicznych, zasądzono konfiskatę majątku i bezterminowe osiedlenie na Syberii. Tam przebywał w Tomsku i Iszymiu. Ośmioletni pobyt na zesłaniu był najbardziej twórczym czasem w życiu Zielińskiego<sup>5</sup>. Tu powstały poematy: *Kirgiz* (25 wydań także w różnych językach) i *Stepy* oraz poematy historyczne: *Zbigniew*, *Jan z Krępy*, *Giermek*, a także wiersze opiewające piękno przyrody. Ich autor określany jako ”piewca syberyjskich stepów” był stawiany w jednym rzędzie z najwybitniejszymi poetami polskimi i umieszczany w podręcznikach literatury polskiej. Zieliński należał do nielicznych zesłańców, którzy powrócili z zesłania z laurem poetyckim na skroni. Entuzjastycznie witany w Warszawie, jako poeta cierpiący za narodową sprawę, był ozdobą warszawskim salonów.

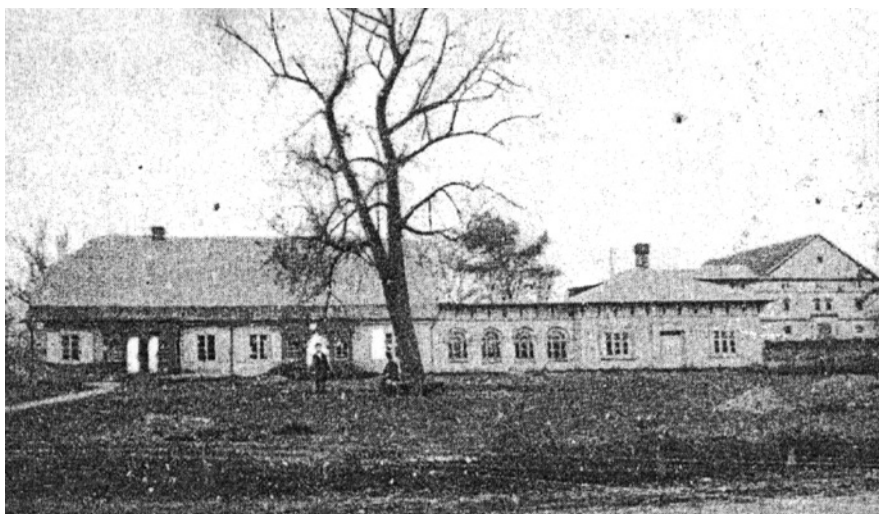
---

<sup>5</sup> A. Stogowska, *Czas poety*, „ZNAI”, 2011, nr 6, s. 86-91.

Szybko nawiązał kontakty z intelektualnym środowiskiem warszawskim skupionym wokół czasopisma „Biblioteka Warszawska”. Został redaktorem pisma. W Resursie Warszawskiej i w salonie Niny Łuszczewskiej recytował swe wiersze.

Powrót do kraju w 1842 roku umożliwił stabilizację życiową. W 1844 Gustaw ożenił się z Urszulą (1827-1872), córką Stanisława Romockiego właściciela Łążyna. Po śmierci pierwszej małżonki w 1856 r. poślubił Anielę z Romockich Popławską (1820-1870) córkę Hieronima właściciela Obrowa. Miał liczne potomstwo.

Po bezpotomnej śmierci stryja Józefa w 1847 r. na mocy zapisu testamentowego biedny poeta zesłaniec został właścicielem olbrzymiego majątku obejmującego 15 tys. ha. Dobra Skępskie położone w guberni płockiej były jednak bardzo zaniedbane i wymagały wiele zaangażowania i ciężkiej pracy. Biografowie Zielińskiego twierdzą, że z romantycznego poety przeszedł Gustaw na pozycję pozytywisty, prowadząc wzorową gospodarkę. „Fortuna rosła w jego rękach” - pisała Zofia Sokołowska<sup>6</sup>.



Dwór Gustawa Zielińskiego w Skępem „Tygodnik Ilustrowany” 1909 nr 1.

<sup>6</sup> Z. Sokołowska, *Gustaw Zieliński*, „Kłosy” 1881, nr 859, s. 375.

Gustaw pełnił wiele odpowiedzialnych funkcji administracyjnych i społecznych. Związał się też z Towarzystwem Rolniczym i Towarzystwem Kredytowym Ziemskim, które przez system pożyczek pomagało ziemianom utrzymać majątki, by nie dostały się w ręce rosyjskie. W 1857 roku powołano go na członka Rady Przemysłowej Oddziału Rolniczego przy Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych.



Gustaw Zieliński (1809-1881). Fotografia z „Poezji” wydanie z 1901 r.

W 1858 r. razem z innymi ziemianami płockimi założył Dom Zleceń Rolników Płockich mający na celu handel produktami rolnymi. Dzięki cechom charakteru i zaangażowaniu Zieliński zyskał szacunek i poważanie dla swej działalności. Powierzano mu funkcje publiczne. W roku 1856 został sędzią pokoju powiatu lipnowskiego, a od 1862 r. był członkiem rady powiatu lipnowskiego.

Wyrazem przemian, jakie nastąpiły w wewnętrznej postawie Zielińskiego było popieranie rozwoju kultury i nauki polskiej przez pomoc finansową dla literatów, historyków, młodzieży, wspieranie czasopism i prac naukowych, gromadzenie cennych książek i pracę własną. Dzięki bliskim kontaktom z Akademią Umiejętności w Krakowie Gustaw Zieliński stał się wydawcą źródeł dotyczących ziemi dobrzyńskiej zawartych w „Laudach Dobrzyńskich”. Współpraca intelektualna z luminarzami polskimi, np. Józefem Szujkim, Zygmuntem Komarnickim czy Karolem Estreicherem owocowała rozwojem intelektualnym poety w kierunku badań naukowych. Zachowała się jego korespondencja z Wojciechem Kętrzyńskim, Józefem Ignacym Kraszewskim, Augustem Bielowskim.

W życiu uznanego poety i intelektualisty prowadzenie majątku ziemskiego stanowiło wielki przełom. Mimo wyczerpanej pracy Gustaw nie zapomniał o swych potrzebach intelektualnych. Część dochodów, jakie przynosił majątek ziemski przeznaczal na własne potrzeby, a część na pomoc finansową dla innych.

Był mecenasem czasopisma „Biblioteka Warszawska”, które wydawano w Królestwie Polskim. To w nim prezentowano dorobek intelektualny społeczeństwa polskiego. Publikowali tu młodzi poeci, autorzy opracowań historycznych i inni ludzie pióra. Sam Gustaw opublikował dwa artykuły poświęcone unikalnym książkom ze swej biblioteki<sup>7</sup> oraz Ziemi Dobrzyńskiej<sup>8</sup>. Subsydiował „Gazetę Łęcką”. Wspomagał wydawanie dzieł Jana Kochanowskiego.

Pomagał literatom i poetom. Wieloletnia przyjaźń z Teofilem Lenartowiczem owocowała nie tylko wzajemnymi kontaktami, ale przede wszystkim pomocą finansową, jakiej Gustaw udzielał poecie. Jego subsydia sprawiły, że w Toruniu w 1880

<sup>7</sup> G. Zieliński, *Hieronim Spiczyński – wiadomość historyczna*, „Biblioteka Warszawska”, 1879, T. IV s. 306-315 oraz *Stanisław Murzynowski. Wiadomość bibliograficzna*, „Biblioteka Warszawska”, 1879, T. IV, s. 385-392.

<sup>8</sup> G. Zieliński, *O Ziemi Dobrzyńskiej – badania historyczne z mapą*, „Biblioteka Warszawska”, 1861, T. III.

roku wydano *Jagodę mazowieckich lasów*, co wyraźnie podkreślił autor, dedykując Zielińskiemu posłowie<sup>9</sup>.

Nie szczędził pieniędzy na wzbogacanie dóbr kultury narodowej, m.in. budowę pomnika Adama Mickiewicza w Krakowie.

Dwór w Skępem był miejscem zamieszkania wydawcy kroniki Thietmara Zygmunta Komarnickiego, autora wielu utworów m.in. *Branka* i *Trzej majorowie*. Mieszkał tu także Ignacy Orpiszewski, literat i kolega z czasów nauki w Płocku i na Uniwersytecie w Warszawie. Do Skępego powrócił z wieloletniej tułaczki po Francji i Hiszpanii krewny Gustawa - Józef Feliks Zieliński. Skępe odwiedzał też Wincenty Pol, aby korzystać ze zbiorów. Zachwycony poczynaniami Zielińskiego napisał list zachęcający do dalszej pracy intelektualnej. Dbając o rozwój intelektualny własnych dzieci, właściciel dworu w Skępem zapewnił im staranne domowe wykształcenie, zatrudniając wybitnych nauczycieli. Synowie pokończyli wyższe studia za granicą, np. Józef studiował w Belgii.

Chcąc zapewnić naukę dzieciom swoich pracowników folwarcznych, Gustaw Zieliński założył szkołę niedaleko swego dworu w Wymyślinie. Szkoła ta przez wiele lat kształciła dzieci z ziemi dobrzyńskiej i do dziś cieszy się wielką renomą. Również w zapisie testamentowym właściciel Dóbr Skępskich przeznaczył sumę 158 rubli rocznie dla kształcącej się zdolnej młodzieży, a na założenie ochronki dla dzieci 200 rubli.

Sam Zieliński także pracował intelektualnie, o czym świadczą jego prace drukowane oraz pozostające w rękopisach. Były to zarówno utwory poetyckie, np. druga i trzecia część poematu *Stepy*, opowiadania *Antar*, *Pokusa*, *Panna włościanka*, *Kwiaty*, dramat *Pan Twardowski* wydrukowany w 1856 r., rapsod *Bitwa pod Grunwaldem* i powieść *Manuela* o wojnie w Hiszpanii, która ukazała się drukiem dopiero po jego śmierci w 1910 roku. Zasłynął także jako autor prac historycznych o ziemi dobrzyńskiej<sup>10</sup>. Artykuł *Starożytności dobrzyńskie* drukowany

---

<sup>9</sup> T. Lenartowicz, *Jagoda mazowieckich lasów przez Au-Lir*, Warszawa 1880.

<sup>10</sup> A. Stogowska, *Zainteresowania historyczne Gustawa Zielińskiego*, „Ziemia Dobrzyńska” 1992, t. II, s. 95-114.



był „Wiadomościach Archeologicznych” w 1874 r., a rozprawa *O Ziemi Dobrzyńskiej* ukazała się w „Bibliotece Warszawskiej” w 1861 r. Przez szereg lat współpracował z „Encyklopedią Powszechną” Orgelbranda, gdzie opublikował liczne materiały dotyczące opisów Syberii<sup>11</sup>. Publikował także w „Encyklopedii Rolniczej”. Wiele artykułów, np. *Gród krzyżacki w Zarzeczewie w Ziemi Dobrzyńskiej* oraz *Obszar i granice zastawionego / w r. 1391/ przez Władysława Opolczyka terytorium Złotoryi* ukazało się po śmierci autora w „Zapiskach Dobrzyńskich” 1911-1913 t. II. Z kolei w miesięczniku „Wisła” 1898 t. I wydrukowany został jego artykuł o treści etnograficznej *Zaręczyny i zaproszenie na wesele we wsi Łążyn w powiecie lipnowskim*.

Przez wiele lat Gustaw Zieliński ze swym kuzynem Janem Zielińskim pracowali nad genealogią rodu. Pracę drukowaną poprzedziły kwerendy archiwalne w archiwach polskich i zagranicznych, poszukiwania prowadzono w herbarzach, księgach stanu cywilnego, księgach grodzkich i ziemskich, w metryce koronnej. Zielińscy korzystali także z efektów poszukiwań zleczanych archiwistom i bibliotekarzom. Zebrane materiały zgromadzono w archiwum rodzinnym Zielińskich i opublikowano w aneksach opracowania *Wiadomość historyczna o rodzie Świnków oraz rodowód pochodzących od nich rodziny Zielińskich herbu Świnka*. Opracowanie ukazało się w 100 egzemplarzach już po śmierci autora w 1881 r.

Bogata spuścizna, świadcząca o pracy intelektualnej i kontaktach z ludźmi nauki, pozostała w archiwum skępskim Zielińskich przekazanym do Płocka. Są to utwory poetyckie, opracowania historyczne oraz cenne listy kierowane do Gustawa Zielińskiego przez zesłańców syberyjskich, a także rękopisy utworów literackich, np. poemat *Zbigniew* R. 364, utwór *Antar* R370, powieść *Manuela* R. 372, komedia *Panna Włóścianka* R. 471, poemat *Stepy* R. 470, *Opis Skępego* R. 473. Cennym jest także własnoręczny pamiętnik Gustawa pod tytułem „Dzienniki mojego życia” sygn. R. 361 oraz „Kalendarze gospodarskie”

<sup>11</sup> Wymieniany jest w spisie autorów A. Stogowska, *Od młodzięcych fascynacji do naukowych opracowań o Syberii* „Zesłaniec” 2021.

R. 373, w których zapisywał informacje o książkach przeczytanych podczas pobytu na Syberii.

W skład archiwum Zielińskich weszły również dokumenty dotyczące Biblioteki Skępskiej: „Wykaz najznakomitszych książek” sporządzony przez Józefa Bruzdowicza R. 700, inwentarze książkowe i katalogi poszczególnych działów Biblioteki Skępskiej R. 702-743<sup>12</sup>.

Stabilizacja życiowa i dobra sytuacja finansowa pozwoliły na realizację zainteresowań kolekcjonerskich. Początkowo gromadził książki związane z własnymi zainteresowaniami. Jednak z biegiem czasu pasja kolekcjonerska zaczęła dominować w księgozbiorze<sup>13</sup>. Właściciel zaczął gromadzić książki cenne dla kultury polskiej. Pozyskiwał inkunabuły (książki do roku 1500), pierwsze wydania XVI-wiecznych oficyn krakowskich, książki bogato ilustrowane rycinami: drzeworytami i miedziorytami, unikatowe wydania książek francuskich i niemieckich itp. W zakupie książek pomagał Zielińskiemu antykwariusz Ignacy Wilczewski. Po jego śmierci w 1865 roku właściciel Skępego zakupił cenne zbiory m.in. rękopisy Józefa Kalasantego Szaniawskiego<sup>14</sup>. Podczas swych licznych podróży zagranicznych Zieliński odwiedzał antykwariaty i kupował cenne książki. Do wzrostu księgozbioru przyczynił się też bibliotekarz Józef Bruzdowicz, który dobrze znał rynek antykwarski, o czym świadczą jego zapiski poczynione w katalogu najcenniejszych książek<sup>15</sup>. Wykaz zawiera opisy bibliograficzne 1188 książek w układzie działowym. Do naszych czasów zachowało się wiele inwentarzy alfabetycznych i przedmiotowych.

Przechowana ewidencja świadczy, że do najcenniejszych zaliczano inkunabuły polski z 1474 r. „Expositio super toto Psal-

---

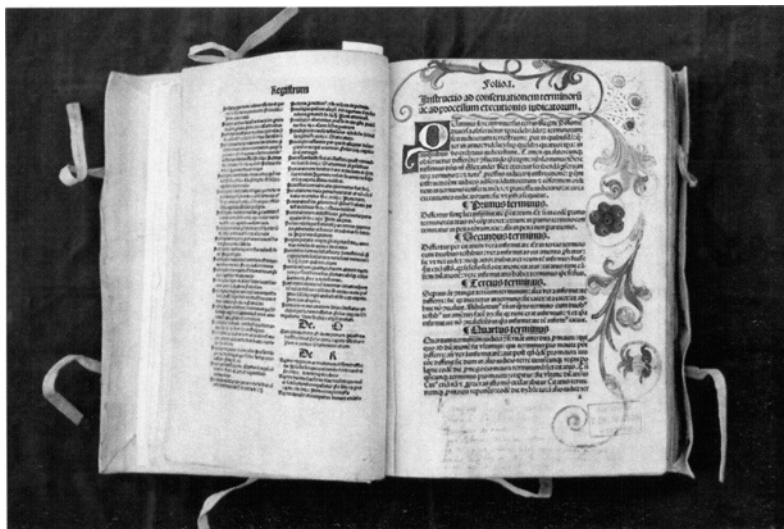
<sup>12</sup> A. Stogowska, *Spuścizna po Zielińskich*, w: *Wpisany op. cit.* s. 235-256.

<sup>13</sup> A. Stogowska, *Biblioteka Skępska Gustawa Zielińskiego*, w: *Gustaw Zieliński życie i dzieło*, Rypin 1988, s. 71-105 oraz *Księgozbiór Zielińskiego w Skępem*, w: *Wpisany w epokę Gustaw Zieliński op. cit.* s. 189-232.

<sup>14</sup> T. Kuś, *Nieznane płockie rękopisy Józefa Kalasantego Szaniawskiego*, „Ruch Filozoficzny”, LXIX, 2012, 1, s. 70.

<sup>15</sup> *Wykaz najznakomitszych książek Biblioteki Skępskiej*, Biblioteka Zielińskich TNP, sygn. R. 700.

terio” Joannesa de Turrecrematy z 1475 z Krakowskiej drukarni Caspra Straubego<sup>16</sup>.



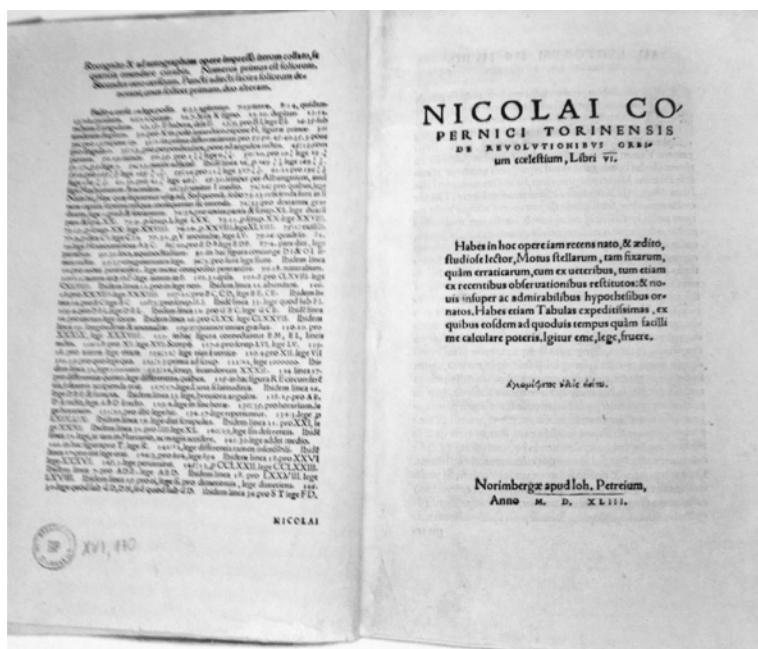
Statuty Jana Łaskiego z r. 1506 (Biblioteka im. Zielińskich TNP)

Wśród poloników XV-wiecznych wyróżnić należy cztery egzemplarze „Statutów” Jana Łaskiego z 1506 r., w tym jeden pergaminowy z bogatą ornamentacją roślinną. Właściciel bardzo cenił sobie unikatowe książki Stanisława Murzynowskiego, np. „Historię żalną i straszliwą o Franciszku Spierze”, wydaną w Królewcu w 1551, Hieronima Spiczyńskiego „O ziołach tutecznych i zamorskich” Kraków 1542 oraz pierwsze wydanie dzieła Mikołaja Kopernika „De revolutionibus orbium coelestium” Norymberga 1543 zachowane z erratą.

Ozdobą biblioteki były kroniki XVI wieku Macieja Miechowity, Marcina Bielskiego i Marcina Kromera oraz herbarze m.in. Bartosza Paprockiego. W zasobie Biblioteki Skępskiej była też „Biblia Brzeska”, zwana Radziwiłłowską z 1563 r. Bo-

<sup>16</sup> *Zbiory specjalne Towarzystwa Naukowego Płockiego*, oprac. Daniel Brzeziński i Grażyna Szumlicka-Rychlik, Płock 2019, T. I, s. 204. Książka ta nie dotarła do Płocka dopiero w latach osiemdziesiątych Towarzystwo Naukowe Płockie zakupiło cenny inkunabuł.

gato reprezentowane były książki XIX-wieczne z zakresu historii, jak: J. S. Bandtkiego „Dzieje Królestwa Polskiego” 1820, T. Wagi „Historia książąt i królów polskich” 1818 r., J. Lelewela „Polska wieków średnich” 1864, B. Wapowskiego „Dzieje korony Polskiej”<sup>17</sup>.



Mikołaj Kopernik, *De revolutionibus orbium coelestium*, Norymberga 1543  
(Biblioteka im. Zielińskich TNP)

Największy dział, 4340 książek, stanowiły dzieła poświęcone historii. Przeważała historia polska, ale była też heraldyka, numizmatyka i książki z dziedziny prawa administracyjnego, a szczególnie konstytucje sejmowe. Choć przeważały książki dotyczące historii, to bogato reprezentowana była literatura polska – 2529. Wśród nich pierwsze wydania dzieł romantyków polskich, zwłaszcza Adama Mickiewicza i Juliusza Słowackiego oraz historyków Maurycego Mochnackiego i Joachima Lelewela. W zasobie Biblioteki Skępskiej znalazły się również książki

<sup>17</sup> *Dwieście artefaktów na dwusetlecie Towarzystwa Naukowego Plockiego – katalog wystawy*, opracował Arkadiusz Wagner, Płock 2020.

przyrodnicze – 500, z zakresu filozofii – 586, pedagogiki – 769 i teologii – 543. Ogólnie zbiór Zielińskiego określano jako zasób o charakterze humanistycznym. Wiele książek było w obcych językach: francuskie, niemieckie, łacińskie, rosyjskie. Wśród znacznych kolekcji wyróżnić należy kalendarze. Zbierał je właściciel z lubością. Najstarszym był kalendarz z 1722 roku<sup>18</sup>. Podobnie zbiór map, z których korzystał, pisząc o poszczególnych miejscowościach na Syberii do Encyklopedii Orgelbranda<sup>19</sup>.

W skład Biblioteki Skępskiej weszły również książki Józefa Feliksa Zielińskiego, który osiadł w Skępem w 1873 r.<sup>20</sup>. Przywieziony cenny księgozbiór zawierający książki francuskie i hiszpańskie z XIX w. oraz czasopisma i prace literackie Józefa Zielińskiego z jego pamiętnikiem<sup>21</sup> właściciel podzielił między Toruńskie Towarzystwo Naukowe i Bibliotekę Skępską. Do Skępego trafiło 227 książek, a wśród nich kolekcja grafiki Francisco Goyi z cyklu „Kaprychos” zawierająca 80 sztychów z pierwszego wydania z 1799 r., oprawionych w książkę. Jedyny i unikalny taki zbiór w Polsce.

Zgromadzony przez Gustawa Zielińskiego księgozbiór stanowi przykład potrzeb wybitnego intelektualisty XIX wieku, znanego poety, historyka, znawcy archeologii i kultury ludowej, przedstawiciela elity kulturalnej, a także kolekcjonera. Pasja kolekcjonerska zdominowała zbieractwo Zielińskiego, gdyż gromadził on książki stanowiące dobra narodowe, chcąc je przechować dla przyszłych pokoleń Polaków. Tak postępowali również Polacy w innych zaborach. Ich prywatne biblioteki zabezpieczały dorobek narodowy, chroniąc go od zniszczenia. Właściciele księgozbiorów starali się również udostępniać swe zbiory i popularyzować je przez wydawnictwa źródłowe i inne publikacje. Wobec braku instytucji kulturalnych: muzeów i bibliotek państwowych w XIX w. domy prywatne, w których

<sup>18</sup> A. Stogowska, *Wpisany*, op. cit. s. 196-197.

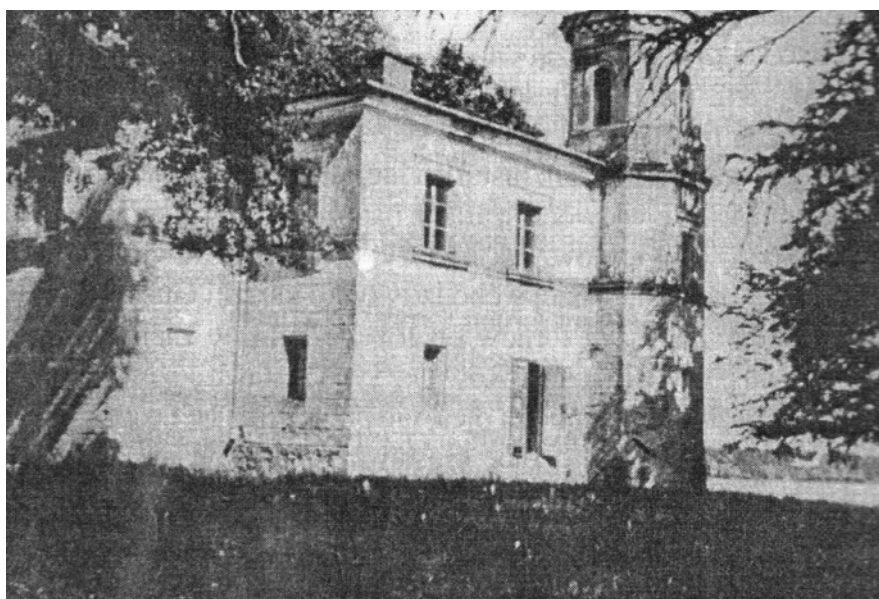
<sup>19</sup> M. Król, *Gustaw Zieliński w świecie nauki*, „ANALECTA” 2019, T. 28, s. 49-69 oraz Encyklopedia Orgelbranda, Wstęp wykaz autorów.

<sup>20</sup> E. Wróblewska, *Józef Feliks Zieliński (Izet-Bey) 1808-1878*, Toruń 1963.

<sup>21</sup> J.F. Zieliński, *Wspomnienia z czasów tulactwa*, oprac. E. Wróblewska, Warszawa 1976.

przechowywane były te zbiory, stały się ośrodkami intelektualno - kulturalnymi.

Godnym podkreślenia wydaje się fakt, że w przeciwieństwie do książek, jakie gromadzono w dworach ziemiańskich dla celów rozrywkowych, Zieliński zbierał tzw. książki naukowe potrzebne do prowadzonych badań historycznych i prac literackich. Jako wytrawny kolekcjoner i patriota gromadził też wydawnictwa cenne dla kultury polskiej. W XIX wieku w dworach nikt nie zajmował się spisywaniem czy katalogowaniem książek. Natomiast właściciel Skępego zatrudniał do tego celu wybitnych specjalistów. Przez kilka zaledwie lat (od 1848-1881) księgozbiór określano na około 20000, co dla prywatnego zbieracza było poważnym osiągnięciem.



„Belweder Skępski” budynek biblioteki Gustawa Zielińskiego  
(Biblioteka im. Zielińskich TNP)

Zieliński, chcąc odpowiednio zabezpieczyć swe dobra, zatrudnił fachowego bibliotekarza i wzorem Izabeli Czartoryskiej z Puław wybudował specjalny budynek w parku nad jeziorem

z daleka od zabudowań dworskich. Budynek piętrowy z wieżą zwany był „Belwederem Skępskim”. Na parterze umieszczono cenne archiwum rodzinne (500 teczek dokumentów oraz rękopisy utworów Gustawa i Józefa Feliksa Zielińskich), na piętrze książki. Ściany zdobiły eksponaty muzealne: obrazy, marmurowe popiersia, broń i cenne dzieła sztuki. Poszczególne pokoje nosiły swoje nazwy, m.in. „Sala Polska”. Budynek służył właścicielowi do pracy umysłowej. Pełnił funkcję reprezentacyjnego miejsca spotkań z okolicznymi ziemianami. Tu dyskutowano o polityce i aktualnych problemach. Odbywały się też spotkania poświęcone literaturze i historii polskiej. Grano w karty. Słuchano muzyki. „Belweder” uznać można za miejsce męskiego azylu. Piękne stare meble, obrazy i rzeźby nadawały specyficznego charakteru pomieszczeniom. W warunkach niewoli narodowej przypominały o świetności polskiej historii i kultury<sup>22</sup>. Świadczyły o wysokich aspiracjach właściciela i jego społecznej roli, jaką odgrywał jako przedstawiciel ówczesnej elity umysłowej.

Działalność Gustawa Zielińskiego w małym prowincjonalnym ośrodku przyczyniła się do uratowania dóbr kultury narodowej i wzrostu intelektualnego inteligencji polskiej. Wykazała rolę ziemiaństwa w utrzymaniu kultury narodowej. Przez założenie ośrodka kulturalnego jego właściciel przyczynił się także do wzrostu roli prowincji Królestwa Polskiego w XIX wieku. Zauważyli to współcześni, wznosząc w kościele w Skępem epitafium na cześć Gustawa Zielińskiego.

---

<sup>22</sup> A. Stogowska, *Dwór Gustawa Zielińskiego w Skępem ośrodek intelektualno-kulturalny*, w: *Aktywność kulturalno-oświatowa mazowieckich ziemian w XIX i XX wieku*, red. B. Umińskiej, Ciechanów 2007, s. 121-134.



Wikipedia

Zapism testamentowym Bibliotekę Skępską podarował najstarszemu synowi Józefowi (1845-1905) właścicielowi Łomżyna, Natomiast dobra Skępskie otrzymał syn Władysław. Józef miał zamiłowania kolekcjonerskie. Po studiach w Paryżu i Lwowaniu, szczególnie interesował się numizmatami, drukował swe artykuły w „Wiadomościach Numizmatyczno-Archeologicznych”. Zdradzał nawet talenty literackie. Był członkiem Akademii Umiejętności w Krakowie. Zbiorów jednak nie powiększył, gromadził książki z dziedziny numizmatyki<sup>23</sup>.

<sup>23</sup> A. Grabowski, *Józef Zieliński*, „Echa Płockie i Włocławskie” 1905, nr 86.





Józef Zieliński (1845-1905)  
(Biblioteka im. Zielińskich TNP)

Przez dwadzieścia lat biblioteka pozostawała w Skępem. Wobec grożącej licytacji Józef zdecydował się przekazać zbiory do Płocka, gdzie dawne biblioteki zlikwidowano, a zbiory wywieziono. Do takich bibliotek należała Biblioteka Szkoły Płockiej, po procesie rusyfikacji zwana Biblioteką Gimnazjum Gubernialnego. Cenne zbiory zlikwidowano, wywożąc je z Płocka<sup>24</sup>.

Pod koniec XIX powstało w Płocku wiele organizacji społecznych: „Zgoda” (1869), Towarzystwo Lekarskie (1869), Re-

---

<sup>24</sup> A. Stogowska, *Losy biblioteki szkolnej po likwidacji przez władze carskie*, w: *Dzieje i funkcje Biblioteki Towarzystwa Naukowego Płockiego*, Płock 1994, s. 52-57.

sursa (1878), Straż Ogniowa (1874), Towarzystwo Wzajemnego Kredytu (1897), Towarzystwo Rolnicze (1900), Towarzystwo Kredytowe Ziemskie, Towarzystwo Kolarzy (1899), Wioślarskie (1882), Towarzystwo Muzyczne (1900). Wiele z nich nielegalnie uprawiało działalność oświatową i kulturalną. Towarzystwo Opieki nad Mową Ojczystą utworzone w 1900 roku chciało dokształcać swych członków w dziedzinie historii, historii literatury, języka polskiego, geografii, prawa, ekonomii, przyrody. Ze składek członkowskich kupowano książki potrzebne do nauki. Organizowano też nielegalne „latające biblioteki”, które przechowywano w domach prywatnych, wypożyczając książki z zagrożeniem ich utraty i represji wobec właścicieli. Dopiero po 1905 roku, gdy represje nieco zelżały, utworzono w 1906 roku pierwszą w Płocku bibliotekę publiczną, zwaną „Czytelnia Polska”. Księgozbiór liczył ok. 1500 książek pochodzących głównie z darowizn. W 1907 roku założono w Płocku „Uniwersytet dla Wszystkich” prowadzący szeroką akcję oświatową. W wykładach uczestniczyło ok. 500 osób. Władze, gdy zorientowały się, na czym polega faktyczna działalność tej organizacji społecznej, natychmiast ją zamknęły<sup>25</sup>.

Towarzystwo Rolnicze<sup>26</sup> w Płocku także rozwinęło działalność oświatową i edukacyjną. Wydawało nawet swoje pismo „Echa Płockie i Łomżyńskie”, których redaktorem był Adam Grabowski<sup>27</sup>. Było stowarzyszeniem, z którym Zielińscy mieli najlepszy kontakt. Toteż Józef Zieliński zdecydował się przekazać bibliotekę do Płocka. Kierował się zapewne sentymentem ojca do tego miasta. Gustaw był uczniem Szkoły Wojewódzkiej Płockiej i tam nauczył się szacunku do książek. Bardzo też cenił działalność Towarzystwa Naukowego Płockiego, gdyż zbierał druki dotyczące Towarzystwa. W. Robiecki twierdzi,

---

<sup>25</sup> A. Stogowska, *Życie umysłowe i kulturalne Płocka w latach 1793-1918, Dzieje Płocka*, red. M. Krajewski, Płock 2006, s. 255-298.

<sup>26</sup> B. Umińska, *Aktywność społeczno-gospodarcza ziemian guberni płockiej w latach 1865-1914*, Ciechanów 2019, s. 273-379.

<sup>27</sup> A. Stogowska, *Adam Grabowski (1864-1919) przyrodnik, redaktor płockich gazet, działacz społeczny, dyrektor, Gimnazjum Polskiego w Płocku, inspektor szkolny*, w: *Edukatorzy wychowankowie szkoły płockiej zwanej „Małachowianką”*, Płock 2016, s. 138-156.

że zbiorach Biblioteki Skępskiej zachowały się osobiste notatki i papiery pozostałe po działaczach Towarzystwa – głównie po Kajetanie Morykonim, ale także „Prospekt działań” i roczne sprawozdania drukowane. Płockie dokumenty stanowiące archiwum TNP działającego przy Szkole Wojewódzkiej Płockiej przepadły razem ze zbiorami szkolnymi. To Gustaw Zieliński ocalił je w swych zbiorach<sup>28</sup>.

Przekazanie zbiorów do Płocka nie odbyło się bez dramatycznych momentów. Właściciel Józef Zieliński postawił warunki przekazania darowizny. Chciał, aby przyszła biblioteka nosiła nazwę Zielińskich, wszystkie książki miały być umieszczone w jednej sali, w układzie - dział polski i cudzoziemski, w tym pomieszczeniu znalazłoby się miejsce na czytelnię. Książki miały być wypożyczane jedynie na miejscu. Biblioteka miała mieć 3 opiekunów wybieranych przez Towarzystwo Rolnicze, wśród nich byłby przedstawiciel rodu Zielińskich. Zaznaczono również, że gdyby Towarzystwo Rolnicze upadło, „Biblioteka przejdzie na własność miasta Płocka”<sup>29</sup>. Planowano, że jako bibliotekarz pracować będzie Gustaw Zieliński, z symbolicznym uposażeniem.

W 1904 roku Zieliński zmienił swe postanowienie i przekazał Bibliotekę Skępską kapitule płockiej<sup>30</sup>. We wspomnieniach zamieszczonych w „Echach Płockich i Włocławskich” ks. Tomasz Kowalewski<sup>31</sup> tak pisze: „Sam ofiarodawca przybył do

<sup>28</sup> W. Rolbiecki, *Towarzystwo Naukowe przy Szkole Wojewódzkiej Płockiej (1820-1830)*, Wrocław, Warszawa, Kraków 1969, s. 9.

<sup>29</sup> T. Kowalewski, *Sprawa Biblioteki Zielińskich*, Płock 1905.

<sup>30</sup> W opracowaniu przyjęto określenie „kuria płocka” używane przez autorów współczesnych wydarzeniom: ks. T. Kowalewskiego i biskupa A. J. Nowowiejskiego, cytowanych jak wyżej. Brak ścisłego określenia w nazwie polskiego urzędu kościelnego wskazywać może na represje, jakie były stosowane przez rosyjskiego zaborcę wobec kościoła płockiego. Więcej w A. Stogowska, *Księżą diecezji płockiej na Syberii*, w: *Kościół katolicki na Syberii*, Wrocław 2002, s. 75-87.

<sup>31</sup> Ksiądz Tomasz Kowalewski (1857-1927) został wyznaczony do zorganizowania Muzeum Diecezjalnego. Zbierał różne eksponaty w terenie i przywoził je do Płocka do pustych pomieszczeń przyszłego muzeum. Do tych pomieszczeń przywieziono też książki z Biblioteki Skępskiej. Wcześniej przywieziona część zbiorów pozostawała w Towarzystwie Rolniczym. Akcję przywożenia książek i opiekę nad nimi skomplikował fakt wyjazdu księdza z Płocka do Pułtuska, gdzie został proboszczem i dziekanem. Po założeniu Towarzystwa Naukowego fikcyjnym aktem darowizny, z 29 kwietnia 1907 roku, przekazał

mnie i oznajmił, że po gruntownym namyśle zdecydował się całą bibliotekę ofiarować na wieczne czasy kapitule płockiej. Na zapytanie, czy stawia jakie warunki, ograniczenia lub życzenia oświadczył kategorycznie, że żadnych ograniczeń, ale z ufnością spuściznę po ojcu przekazuje kapitule, bo jest przekonany, że biblioteka będzie otoczona należyłą opieką. W imieniu kapituły wyraziłem podziękowanie za ofiarę i zaufanie [...] Prócz tego prosiłem o jaki dokument na piśmie, który by świadczył, obecnie i na przyszłość, że kapituła legalnym sposobem posiadała księgozbiór. Idąc za radą adwokata Balińskiego uznaliśmy za rzecz najodpowiedniejszą sporządzić akt rejentalny na moją osobę, co też tego samego dnia zostało dokonane w kancelarii rejenta p. J. Zborowskiego pod datą 15 kwietnia 1904 r. za N. 194.”<sup>32</sup>

Wydarzenia te potwierdza biskup Antoni Julian Nowowiejski. W swym opracowaniu o Płocku napisał, że Zieliński ofiarował Bibliotekę Skępską bez żadnych ograniczeń kapitule płockiej w osobie ks. prałata Tomasza Kowalewskiego, stwierdzając tę darowiznę aktem rejentalnym fikcyjnej sprzedaży, sporządzonym 15 kwietnia 1904 roku<sup>33</sup>.

Zbiory przewożono do Płocka furmankami, umieszczając je w różnych pomieszczeniach, bez sprawdzenia stanu faktycznego i ewidencji. Z braku funduszy, nie powiodły się starania o zatrudnienie bibliotekarza. Planowano utrzymywać bibliotekę ze składek osób prywatnych. Tymczasem w „Gazecie Polskiej” ukazał się artykuł, w którym zarzucano kapitule trzymanie zbiorów w skrzyniach, co powoduje niszczenie księgozbioru<sup>34</sup>. Powołano Komisję w składzie: Aleksander Maciesza, ks. Tomasz Kowalewski, Jan Świecki, Adam Kamiński. Do pertraktacji z kurią wyznaczono księdza Ignacego Lutyńskiego. Pla-

---

zbiory Towarzystwu. M. M. Grzybowski, *Ks. Tomasz Kowalewski 1857-1927*, w: *Ludzie TNP* red. M. Kamińska, Płock 2019, s. 113-116.

<sup>32</sup> T. Kowalewski, *Sprawa biblioteki Zielińskich – Sprawozdanie ks. T. Kowalewskiego „Echa Płockie i Włocławskie” 1905 nr 47 oraz Sprawa Biblioteki Zielińskich*, Płock 1905.

<sup>33</sup> A. J. Nowowiejski, *Płock. Monografia historyczna*, Płock 1930, s. 648.

<sup>34</sup> St. Borkowski, *W sprawie Biblioteki Zielińskich*, „Gazeta Polska” 1904, nr 128.

nowano założyć Towarzystwo Miłośników lub Towarzystwo Przyjaciół Nauk, które przejmie zbiory.

W 1905 roku zmarł Józef Zieliński. Dramat losu Biblioteki Skępskiej nakłonił społeczników do działania. Nastąpiła też zmiana warunków politycznych po rewolucji 1905 roku, represje nieco ustały. Tymczasem Stefan Gorski opublikował artykuł o Towarzystwie Naukowym Płockim w latach 1820-1830, w którym napisał: „Dziś dążąc do odbudowania Królestwa autonomicznego wypadałoby wskrzesić nie jedno z tych urzędzeń, które chlubę prawdziwą ówczesnemu pokoleniu przyniosło”<sup>35</sup>. Po latach Aleksander Maciesza napisał, że słowa te były dla niego inspiracją do działania<sup>36</sup>. Postanowił wskrzesić dawne wzorce i powołać Towarzystwo Naukowe Płockie..

Skupieni wokół doktora Aleksandra Macieszy społecznicy płoccy: redaktor gazet Adam Grabowski, ks. Tomasz Kowalewski oraz nauczyciel i bibliotekarz Gimnazjum Gubernialnego Stefan Rutski 28 grudnia 1906 roku złożyli do władz gubernialnych płockich dokument o powołanie i legalizację społecznej organizacji. Towarzystwo Naukowe Płockie jako główny cel postanowiło krzewić oświatę i kulturę oraz gromadzić dane dotyczące guberni płockiej. Dla osiągnięcia zamierzeń planowano zakładać biblioteki publiczne, muzea i pracownie naukowe, co zapisano w Statucie z 1907 roku<sup>37</sup>.

Z zachowanych protokołów Towarzystwa wynika, że wiele uwagi poświęcano Bibliotece Skępskiej. W pierwszym rządzie uregulowano stan prawny księgozbioru. W 1907 roku pod datą 16/29 kwietnia sporządzono akt fikcyjnej sprzedaży Biblioteki Skępskiej za sumę 4 750 rubli od przedstawiciela kurii diecezjalnej ks. Tomasza Kowalewskiego. Szczegóły akcji przejmowania zbiorów opisał ks. T. Kowalewski<sup>38</sup>. Razem z książkami,

<sup>35</sup> S. Gorski, *Towarzystwo Naukowe Płockie 1820-1830*, „Przegląd Historyczny”, 1906 T. III z. 1, s. 258-275, T. III, z. 3, s. 406-430.

<sup>36</sup> A. Stogowska, *W służbie ludzi i Ojczyzny Aleksander Maciesza (1875-1945)*, Płock 2013.

<sup>37</sup> *Statut Towarzystwa Naukowego Płockiego*, Płock 1907.

<sup>38</sup> T. Kowalewski, *Sprawa Biblioteki Zielińskich* op. cit.

określanymi na 15 000<sup>39</sup> tomów, przejęto meble, rzeźby, obrazy<sup>40</sup> i spuściznę aktową rodziny Zielińskich (wśród nich utwory literackie Gustawa Zielińskiego). Rozpoczęła się akcja porządkowania zbiorów, w czym duży udział miał Stefan Rutski, wiceprezes Towarzystwa. To on, z wykształcenia humanista, razem ze swą żoną Haliną Rutską pracował nad zbiorami Zielińskich. Przez wiele lat trwała akcja przenoszenia zbiorów do zakupionej przez Towarzystwo Naukowe Płockie XV-wiecznej kanonii, która stała się siedzibą Towarzystwa i Biblioteki.

Zgodnie z wolą darczyńcy w 1909 roku Biblioteka Skępska otrzymała nazwę: Biblioteka im. Zielińskich Towarzystwa Naukowego Płockiego. Taką nazwę nosi do dziś. Zgodnie z przewidywaniami stała się podstawową bazą działalności Towarzystwa. Zbiory przetrwały trzy wojny. Udało się je ocalić po II wojnie, gdy upaństwowiono w 1949 r. zbiory muzealne Towarzystwa. Od 1972 roku posiada status biblioteki naukowej. Nadal księgozbiór Zielińskich jest najcenniejszym trzonem Biblioteki. Była ogniwem łączącym zbiory Towarzystwa z lat 1820-1830 ze zbiorami gromadzonymi od 1907 roku. Nigdy już do Biblioteki Towarzystwa, składającej się także z darowizn, np. znakomitego historyka polskiego prof. Władysława Smoleńskiego<sup>41</sup> czy socjologa prof. Ludwika Krzywickiego, nie trafił tak znakomity zbiór jak biblioteka Gustawa Zielińskiego. Choć zbiory Biblioteki Skępskiej zostały, zgodnie z zasadami, podzielone na poszczególne działy: stare druki, rękopisy, grafika, czasopisma, druki nowsze, to jednak zachowano ich dawne pochodzenie, oznaczając pieczętą: „Biblioteka Skępska”.

---

<sup>39</sup> Ilość zbiorów jest różnie określana. M. Kieffer podaje, że księgozbiór Biblioteki im. Zielińskich liczył 20000 tomów

<sup>40</sup> Kieffer, *Zarys dziejów Towarzystwa Naukowego Płockiego*, w: *Towarzystwo Naukowe Płockie 1820-1830-1907-1957*, Płock 1957, s. 22; Halina Rutska podaje 15000 jednostek bibliotecznych – H. Rutska, „Rocznik Towarzystwa Naukowego w Płocku, 1929, T. I, s. 130, podobnie A. J. Nowowiejski, określa zbiory na 15000, *Płock* op. cit. s. 648.

<sup>40</sup> Portrety rodziny Zielińskich przekazał w 1926 r. wnuk poety Tadeusz Zieliński. A. J. Nowowiejski, *Płock* op. cit. s. 650.

<sup>41</sup> A. Stogowska, *Profesor Władysław Smoleński (1851-1926) darczyńca Towarzystwa Naukowego Płockiego*, „Notatki Płockie” 1996, nr 2/167, s. 11-14.

Biblioteka Skępska podarowana do Płocka trafiła na podatny grunt. Płocczanie uznali ją bowiem za szansę utworzenia biblioteki publicznej dla społeczeństwa ogołoconego z myśli intelektualnej i kultury polskiej przez długi okres rusyfikacji. Zbiory przyczyniły się do rozwoju kultury i nauki nie tylko w Płocku.



Dom pod Opatrnością, obecna siedziba Biblioteki im. Zielińskich TNP  
(fot. zbiory własne autorki)

## **Bibliografia**

Borkowski S., *W sprawie Biblioteki Zielińskich*, „Gazeta Polska”, 1904 nr 128.

*Dwieście artefaktów na dwusetlecie Towarzystwa Naukowego Płockiego. Katalog wystawy.* opracował Arkadiusz Wagner, Płock 2020.

Chmielowski P., *Życiorys na podstawie listów poety skreślony i ocena jego działalności. Poezje Gustawa Zielińskiego*, Toruń 1901.

Gorski S., *Towarzystwo Naukowe Płockie 1820-1830*, „Przegląd Historyczny” 1906, T. III z. 1 i 3.

Grabowski A., *Józef Zieliński*, „Echa Płockie i Włocławskie” 1905 nr 86.

Grzybowski M. M., *Ks. Kowalewski Tomasz (1857—1927)*, w: *Ludzie TNP* red. M. Kamińska, Płock 2019.

Kieffer-Kostanecka M., *Biblioteka im. Zielińskich Płocku i jej starodruki w świetle zapisków, ekslibrisów i pieczętek*, „Przegląd Biblioteczny”, 1968 z.4, s.334-341.

Kostanecka H., *50 inkunabułów w Bibliotece im. Zielińskich Towarzystwa Naukowego Płockiego*, Płock 1985.

Kostanecka H. *Biblioteka Gustawa Zielińskiego w Skępem*, „Roczniki Biblioteczne”, 1962, R. 6.

Kieffer M., *Zarys dziejów Towarzystwa Naukowego Płockiego*, w: *Towarzystwo Naukowe Płockie 1820-1830 – 1907-1957. Szkice i Materiały*, Płock 1957.

Kowalewski T., *Sprawa biblioteki Zielińskich*, „Echa Płockie i Włocławskie” 1905 nr 46, 47, 48, 57.

Kowalewski T., *Sprawa biblioteki Zielińskich*, Płock 1905.

Krajewski M., *Słowo wstępne*, w: *Kirgiz*, Rypin, Skępe, Płock 2011.

Kruszewski Z., *Towarzystwo Naukowe Płockie w odrodzonej Polsce*, Płock 2018.

Król M., *Gustaw Zieliński w świecie nauki*, „ANALECTA” 2019, R. 28.

Kuś T., *Nieznane płockie rękopisy Józefa Kalasantego Szaniawskiego*, „Ruch Filozoficzny” LXIX 2012.

Nowowiejski A. J., *Płock. Monografia historyczna*, Płock 1930.

Minkowski M. J., *Elita północno mazowiecka*, Kraków 2001.

Odroważ-Pieniążek J., *Gustaw Zieliński „Kirgiz „ i inne poezje*, Warszawa 1957.

Rolbiecki W., *Towarzystwo Naukowe przy Szkole Wojewódzkiej Płockiej (1820-1830)*, Wrocław, Warszawa, Kraków 1969.

Rutska H., *Towarzystwo Naukowe Płockie 1820-1830-1907-1928*, „Rocznik Towarzystwa Naukowego w Płocku” T. I.

Skoczeń M., *Szkoła Wojewódzka w latach 1816-1833*, w: *Małchowianka. Dzieje najstarszej z istniejących polskich szkół* red. W. Koński, Płock 1995.

Sołtysiak M., *Muzeum Publiczne i Szkolne Województwa Płockiego*, „Płocki Rocznik Historyczno-Archiwalny” 1997 T. III.

Sokołowska Z., *Gustaw Zieliński „Kłosa”* 1881 nr 859.



Sprawa przed publicznością, Płock 1822, 1824.

*Statut Towarzystwa Naukowego Płockiego*, Płock 1907.

Stogowska A., *Biblioteka Skępska*, w: *Gustaw Zieliński – życie i działalność*, red. M. Krajewski, Rypin 1988.

Stogowska A., *Czas poety Gustawa Zielińskiego*, „ZNAJ” 2011 nr 6.

Stogowska A., *Dzieje i funkcje Biblioteki Towarzystwa Naukowego Płockiego 1820-1985*, Płock 1994.

Stogowska A., *Dwór Gustawa Zielińskiego w Skępem – ośrodek intelektualno-kulturalny*, w: *Aktywność kulturalno-oświatowa mazowieckich ziemian w XIX i XX wieku*, Ciechanów 2007.

Stogowska A., *Edukatorzy wychowankowie szkoły płockiej zwanej „Małachowianką”*, Płock 2016.

Stogowska A., *Księża diecezji płockiej na Syberii*, w: *Kościół katolicki na Syberii*, Wrocław 2002.

Stogowska A., *Profesor Władysław Smoleński (1851-1926) darczyńca Towarzystwa Naukowego Płockiego*, „Notatki Płockie”, 1996, nr 2/167.

Stogowska A., *Rola intelektualna i kulturalna Towarzystwa Naukowego Płockiego w latach 1820-1830 1907-1939*, Płock 1998.

Stogowska A., *Wpisany w epokę Gustaw Zieliński 1809-1881*, Płock 1996.

Stogowska A., *W służbie ludzi i Ojczyzny Aleksander Maciesza (1875-1945)*, Płock 2013.

Stogowska A., *Towarzystwo Naukowe Płockie w latach 1820-1830*, „Płocki Rocznik Historyczno-Archiwalny”, 1997 T. III.

Stogowska A., *Zielińscy herbu Świnka – obrońcy ojczyzny*, w: *Ziemianie mazowieccy wobec obronności Ojczyzny*, red. J. Kity i B. Umińskiej, Ciechanów-Łódź 2015.

Stogowska A., *Zainteresowania historyczne Gustawa Zielińskiego*, „Ziemia Dobrzyńska” 1992 t. II.

Stogowska A., *Życie umysłowe i kulturalne w latach 1793-1918* [w:] *Dzieje Płocka* red. M. Krajewski, Płock 2006.

*Testament Gustawa Zielińskiego* „Wiek” 1881, nr 277.

Trynkowski J., *Adolf Januszkiewicz na zesłaniu*, w: *Polacy w Kazachstanie*, Wrocław 1996.

Umińska B., *Aktywność społeczno- gospodarcza ziemian guberni płockiej w latach 1865-1914*, Ciechanów 2019.

Windakiewicz S., *Romantyzm w Polsce*, Kraków 1937.

Wolicki K., *Wspomnienia z czasów pobytu w Cytadeli Warszawskiej i na Syberii*, Lwów 1876.

Wróblewska E., *Józef Feliks Zieliński /Izet Bey/1808-1878*, Toruń 1952.

Wróblewska E., *Józef Feliks Zieliński w służbie książki polskiej*, „Roczniki Biblioteczne” 1976, T. XX, z. 1-2.

*Wykaz najznakomitszy księzek Biblioteki Skępskiej Biblioteka im. Zielińskich TNP*, R. 700.

*Zbiory specjalne Towarzystwa Naukowego Płockiego* oprac. D. Brzeziński i G. Szumlicka-Rychlik, Płock 209.

Zieliński J., *Wspomnienia z tułactwa*, Warszawa 1989.

Zieliński G., *Kalendarze gospodarskie*, Biblioteka IM. Zielińskich, R. 373.

Zieliński G., *Poezje*, Warszawa 1901.

*Żywot Adolfa Januszkiewicza i jego listy ze stepów kaukaskich*, Berlin 1875.